

begrip

moslims

christenen

Nr 48 jan/febr 1980
abt. p. jaar f 15.- ISLAM IN INDONESIA
losse nrs. " 2.-
per post " 3.-
girorekg 815474 t.n.v. P. Backx, penn.m.

"begrip"
Wüstelaan 80
Santpoort

Ten geleide

In dit nummer besteden we alle aandacht aan de Islam in Indonesië. De opvatting dat de Islam vereenzelvigd wordt met de arabische wereld en de arabische wereld met de Islam is intussen wel achterhaald. Misschien niet dat algemeen aangenomen wordt dat Indonesië het land is met het grootste aantal moslims. Volgens het Ministerie van Godsdienstzaken, een van de belangrijkste organisatorische ruggesteunen van de indonesische Islam, zouden er van de 145 miljoen inwoners 90% moslims zijn. Dit zou een cijfer opleveren dat overeenkomt met het aantal moslims in alle arabische landen samen.

Indonesië wordt bestuurd op basis van een politieke filosofie die "Pancasila" genoemd wordt of "de vijf beginselen": Godsgeloof, beschaving, democratie, rechtvaardigheid en nationalisme.

Begrip en overleg hebben het klimaat gekenmerkt waarin de relaties tussen de diverse godsdiensten zich afspeelden. We wensen Indonesië toe dat dit klimaat niet vertroebeld wordt door extreme tendenzen.

Wij spraken reeds over Indonesië in Nr. 42 nov/dec 1978.

P. Backx

mirrored text on the left side of the page.

mirrored text on the right side of the page.

Horizontal lines of text, possibly a header or title, located in the upper middle section.

A large block of mirrored text in the middle of the page, appearing as bleed-through from the reverse side.

A smaller block of mirrored text below the main body of text.

Another block of mirrored text, continuing the bleed-through from the back of the document.

A line of mirrored text near the bottom of the page.

ENKELE NOTITIES OVER ISLAM IN HET MODERNE INDONESIË.

Islam is een drukbesproken onderwerp in de tegenwoordige nieuwsmedia. In die media wordt vaak als probleem gesteld "hoe de middeleeuwse godsdienstige wet van de Islam in deze tijd toch zou kunnen functioneren". Wel, de problemen liggen heel wat genuanceerder. Mensen die een land willen laten leven onder het etiket van "Islamstaat" willen toch wel iets anders dan alleen maar "terug naar middeleeuwen". Hun idealen zijn ook niet samen te vatten in voorschriften als handen afhakken bij diefstal, banken zonder rente, het sluiten van nachtclubs en het voorschrijven van een veel textiel vergende mode voor dames. Een van de nieuwste studies over moderne indonesische hervormingsbewegingen ziet zelfs een relatie tussen het vroeger zindelijk maken van kinderen en de moderne islamitische beweging 1). Dat moge wat vergezocht lijken, het mag in ieder geval een waarschuwing zijn om al te snel een beschouwing over de moderne Islam te beperken tot de gemakkelijk in het oog lopende politieke feiten. In deze beschouwing willen wij vier aandachtsvelden, die in iedere godsdienst aanwezig zijn, gaan bekijken naar hun moderne accentverschillen in de indonesische Islam. Achtereenvolgens willen wij iets zeggen over liturgie, dogmatiek en theologie, sociale activiteiten en politieke invloed.

Liturgie

Op het eerste gezicht staat de moslim-"liturgie" nog precies op het punt, waar de katholieke liturgie anno 1950 ook stond: een liturgie, die tot in kleine details was vastgelegd en door individuele personen niet kon worden veranderd of aangepast, een liturgie ook die geheel in een vreemde taal geschiedde. Maar bij nader inzien blijkt alles hier op aarde toch te stromen en te veranderen. Bekijken we dan allereerst het gebouw. Sinds 1945 zijn veel oude moskeeën in Indonesië herbouwd en zijn er nieuwe gebouwd. De oude hadden nog veel elementen die leken op de tempels van de hindoe-Bali, van dat volk dat zich zo uitbundig uitleeft in liturgie, dat de godsdienst daar wel in de hoogst mogelijke mate esthetiserend kan worden genoemd. Aardig natuurlijk om toeristen te trekken en dat is niet het geval met de burens, de moslims van Java en elders in Indonesië, want Islam-liturgie is op het eerste gezicht niet een direct aansprekend gebeuren; er is dieper kennis en begeleiding voor nodig om dat te doorvoelen. Maar goed, die oude moskeeën hadden vaak een zelfde soort toegangspoort als die hindoetempels, maar dan zonder die boosaardig uitziende geesten, om het kwaad buiten te houden. De oude moskeeën hadden ook een dak, karakteristiek door de opstapeling van steeds kleiner wordende daken. Bij grote moskeeën waren dat er vaak drie of vijf. De moderne of gemoderniseerde moskeeën kennen geen van alle meer die toegangspoort en zij hebben vrijwel alle in een of andere vorm de koepel als belangrijkste dakvorm, met daarbovenop de halve maan met ster. Hier spreekt duidelijk de sterker arabiserende invloed. Alleen al in het gebouw kunnen we een tendens zien van het uitzuiveren van "niet-islamitische" elementen in de indonesische Islam. Men noemt dit wel "orthodoxisering, arabisering". Het zijn echter maar globale etiketten 2).

Kijken we dan verder naar het gebed zelf in de moskee of thuis verricht. Hierbij valt uiterlijk niet één verandering te melden. Maar wel moet bedacht worden, dat het vroegere schoolse godsdienstonderricht vrijwel nooit aandacht besteedde aan de kennis van de arabische taal, terwijl nu het schoolonderricht niet alleen wijst op de indonesische vertalingen van de arabische teksten, maar ook vaker probeert om de beginselen van de arabische taal uit te leggen. Er wordt dus meer nadruk gelegd op een werkelijk begrepen gebed. De discussie over het geoorloofd zijn van het gebed in de landstaal is echter nog maar nauwelijks gestart 3). Voor moslims speelt hier misschien mee, dat een kerkelijke organisatie hier ontbreekt en zodoende ook geen veranderingen kan stimuleren, zoals het pausschap bij katholieken, naast moment van stabiliteit toch ook wel eens moment van doorbreken is geweest! Ter illustratie van de wijze waarop het debat gevoerd wordt, wil ik hier één argument aanhalen, op grond waarvan een enkeling heeft voorgesteld het gebed in de landstaal te houden.

Deze kwestie besprekend stelt Hasbulla l' Bakry, dat de kernzinnen wel in het arabisch moeten, maar het meeste zou in de landstaal mogen. Het argument is, dat het gebod zegt: "De profeet droeg ons op de Salât te verrichten zoals wij hem zagen doen, niet zoals wij hem de Salât hoorden verrichten".

De dienst van de vrijdagmiddag, in de moskee te houden, gaat vergezeld van een preek. Deze preek werd tot de jaren '20 nog vrijwel overal in het arabisch gelezen. Vaak gebeurde dat door iemand die zelf geen arabisch kende en dan de preek uit een boek voorlas. Op deze manier had de preek alleen een rituele en geen instructieve betekenis. Hierin is de laatste 50 jaar sterke verandering gekomen. In 1970 schatte een socioloog, dat ongeveer een kwart van de voorgangers de preek al in het indonesisch hield en dit is sinds die tijd, mede door aansporingen van verschillende ministers van godsdienstzaken, zeker alleen maar meer geworden. In de laatste jaren is er dan ook een literatuur over het preken ontstaan en zijn er al verscheidene verzamelingen met preken verschenen, iets wat daarvoor in de gedrukte literatuur nog onbekent was, afgezien dan van die arabische preekvoorbeelden.

De Islam is een priesterloze godsdienst, een godsdienst ook zonder pastores. De geestelijke leider gaat traditioneel gezien niet op huisbezoek, nee, de geestelijke leider geeft iedereen die bij hem komt raad, aanwijzingen. De laatste jaren zijn er twee ontwikkelingen geweest, die dit soort leiderschap hebben aangevuld met het meer actieve, gemodelleerd naar de "westerse" pastor. Allereerst heeft het indonesische leger zijn legeraalmoezeniers gekregen. Die waren er al van katholieke en protestantse signatuur in de koloniale tijd, maar daarna is er ook de figuur van de moslim-aalmoezenier gekomen. Verschillende toonaangevende aalmoezeniers (zoals Bahrum Rangkuti, die later secretaris-generaal van het Ministerie van Godsdienstzaken werd) kregen daartoe een opleiding bij de Amerikaanse marine, waar zij een pastorale training kregen, met alleen christenen en joden als collega's! (Het lijkt er soms wel op alsof leidende indonesische moslims hun kennismaking met het christendom vooral in Europa of Amerika opdeden of daar in ieder geval diepgaander contacten hadden dan in hun eigen land!)

Een tweede aanzet tot een meer "opzoekende" pastorale houding komt tot uiting bij het complexe geheel dat met da'wa wordt aangeduid. Da'wa kan men het beste vertalen met interne missie, zoals die vroeger, naar ik meen, vooral door de paters Redemptoristen in katholiek Nederland plaatsvond. Het is dan een geheel van activiteiten gericht op intenser en bewuster deelname aan godsdienstige activiteiten, terwijl tevens een aantal persoonlijke problemen (vaak op het gebied van huwelijk) worden doorgenomen. Hiertoe horen: verzamelen van de zekat ("kerkebelasting"), gezamenlijke besnijdenis, wedstrijden in Koranreciet, verspreiden van brochures, catechese-cursussen e.d. De vrijdagpreek komt steeds vaker in dienst te staan van deze da'wa en zodoende ontstaat toch vanuit de vrijdagpredikant een meer pastorale benadering van degenen die zich onder zijn gehoor bevinden.

Een laatste punt, waarbij zich de liturgie gewijzigd heeft, betreft de viering van de grote jaarlijkse feesten. Vooral de feesten van Muhammad's geboortedag en van de hemelreis van Muhammad werden vroeger gevierd met voordracht van teksten en liederen over die gebeurtenissen, vaak gevolgd door een maaltijd. Op veel plaatsen worden die oudere arabische gezangen vervangen door een kortere, drogere plechtigheid, waarbij een of meer toespraken het hoofdbestanddeel uitmaken. Bij de geboortedag van Muhammad werd (en wordt nog wel) jaarlijks het geboorteverhaal van Barzanji gezongen. Op een zeker moment gaat iedereen dit staande zingen, omdat het volksgeloof wil, dat Muhammad dan - door de kracht van het zingen - als het ware "in persoon" aanwezig zou komen. Veel reformisten hebben hiertegen gefulmineerd, vaak met het gevolg, dat deze gloedvolle plechtigheid niet meer zo wordt gehouden. Hier zien we ook weer dat de "orthodoxisering" van de indonesische Islam in zich houdt een afrekenen met een aantal gebruiken van de volks-Islam.

Theologie

Bij een bezoek aan docenten, die voor een post-graduate course in Nederland waren, stelde de rector van de Islam-academie uit Jakarta voor, dat deze mensen ook colleges zouden krijgen over de "Death-of-God-theology", over bevrijdingstheologie, enz. "Want bij ons is sinds al-Ash'ari niets meer gebeurd, maar in het christendom is er een grote levendigheid in theologische ontwikkelingen". Bij een eerste blik moge dit inderdaad zo lijken. Nieuwe theologische systemen, samenhangende gehelen van godsdienstige gedachten, zijn er niet. Maar dat betekent niet dat er geen nieuwe godsdienstige gedachten zijn. Ik wil ze samenvatten onder twee titels: uitzuivering van misbruiken uit de volks-Islam en inpassing van nieuwe ideeën binnen de Islam.

Uitzuivering van ideeën uit de volks-Islam

Ik waag de veronderstelling te uiten, dat voor een gemiddelde katholiek in Nederland de biecht praktisch verdwenen is en de paus op het gebied van voorschriften over geboortebeperkende middelen zijn gezag kwijt is. De feitelijke volksbeweging van deze twee veranderingen werd wel begeleid door een aantal theologische publicaties, waarin een en ander steeds veel voorzichtiger en genuanceerder werd beschreven, zij was er zeker niet zonder meer het gevolg van. Zo kan men ook in Indonesië uit de laatste 50 jaar een aantal verdwijnende elementen uit de volks-Islam aangeven, mét hun theologische voor en tegen. Eén er van is de talgin. Dat is de gewoonte om kort na iemands overlijden hem een aantal formules in het oor te schreeuwen, waarvan de belangrijkste is de dubbele geloofsbelijdenis. Die worden ingeschreeuwd met de bedoeling, dat de ziel van de overledene bij het eerste gehoor (het zgn. bijzondere oordeel volgens de katholieke eschatologie) deze geloofsbelijdenis goed zal kunnen reproduceren. Hiertegen zijn allerlei bezwaren ingebracht, die er vooral op neerkomen, dat iemand zelfstandig verantwoording voor zijn daden zal moeten afleggen en dat er na de dood geen inhaalmanoeuvre meer uitgevoerd kan worden. In dezelfde sfeer liggen de volgende gebruiken en het verzet daartegen: gebeden opzeggen ten bate van overledenen (bijvoorbeeld gedurende de nacht van donderdag op vrijdag op een kerkhof de gehele Koran (laten) oplezen; voor een overledene een 40- à 100-tal malen de Koran te laten voorlezen, en het verrichten van gebeden, gericht tot Muhammad of tot grote heiligen uit de Islam-geschiedenis, vooral stichters van tarîqa's, met het idee dat dezen die gebeden weer verder aan God zelf zullen aanbieden. Verzet tegen deze gebruiken wijst op een meer individualistische levenshouding, die typisch is voor de moderne indonesiër in het algemeen en ook voor die moslim in zijn geloofshouding.

Inpassing van nieuwe ideeën

Een van de bekendste jonge moslimleiders is Nurcholis Madjid, studentenleider en later werkzaam bij de Islam-academie van Jakarta. Begin 1970 hield hij een geruchtmakende speech, waarin hij, met vermelding van Harvey Cox, op een positieve manier over secularisatie sprak. Hij ging uit van het begrip khalifa (plaatsbekleder) in de Koran, dat wil zeggen (Gods) plaatsbekleder (op aarde). Hij leest hierin, dat de mens met zijn verstand en zijn kennis in Gods naam (bismillah) de aarde moet onderwerpen. Secularisatie is voor hem een bevrijdend proces, waarin de mens bevrijd wordt van ideeën die als heilig en sacraal worden voorgesteld, terwijl juist de mens zelf voor de taak wordt gesteld om het aardse zelf te ontdekken en te ontplooien. Hij verweet oudere Islamleiders, dat ze de Islam teveel tot een gesloten ideologie hadden gemaakt en er te weinig een open en creatieve godsdienst in hadden gelaten. Een van zijn leuzen wordt dan ook: Islam? Ja! Islampartij? Nee! 4).

Sociale activiteiten en organisaties

Toen ik de 9 moslim-theologen, die sinds juli 1978 in Leiden nederlandse bronnen over hun geschiedenis bestuderen, vroeg wat zij zich herinnerden van de kortgeleden overleden indonesische consultant van het Secretariaat voor de Niet-Christelijke Godsdiensten van het Vaticaan, pater J.W.M. Bakker, kwam er een onthutsend antwoord: "Zeker, die herinneren we ons. Die heeft ooit geschreven, dat de Islam op sociaal gebied een "nol besar", een grote nul is". Dat was alles. Bij nader navragen bleek, dat de twee moslim-theologen uit zijn woonplaats Yogyakarta hem eenmaal ontmoet hadden, namelijk bij een door het godsdienstministerie georganiseerde ontmoeting of dialoog tussen de verschillende godsdienstige groeperingen.

Dit moge wellicht tekenend zijn voor de Islam-benadering van deze persoon zelf, het is zeker niet zonder meer tekenend voor de sociale activiteiten van de Islam zelf.

Kort na 1900 is de koloniale regering op vrij grote schaal begonnen om onderwijs naar nederlands model aan de jonge indonesiërs aan te bieden. Voor vele moslims was dit niet het onderwijs dat zij zochten. Daarom zijn er sinds 1905 (oprichting van de Jamiat Khayr te Jakarta) talrijke organisaties ontstaan, die scholen oprichtten, waarin dat eigen moslim-gezicht min of meer duidelijk te herkennen was. Dat zoeken naar een eigen identiteit is daarbij niet beperkt gebleven tot het etiket van de onderwijsinrichting, of tot één à twee uur godsdienstonderricht per week, zoals het in het nederlandse confessionele onderwijs het geval is. Nee, Indonesië kende al een lange onderwijstraditie voordat het onderwijs op nederlandse leest buiten de hoofdstad en de christenen van de Molukken op het platteland werd verbreid. Dat was de onderwijstraditie van de pesantren, langgar, surau, ranggang en madrasah, van de godsdienstleraar, vaak buiten de stad wonend, die op zijn erf in kleine huisjes leerlingen herbergde, die zonder betaling bij hem de lessen volgden, vaak zijn sawahs bewerkten, hun eigen eten bedelden en kookten en bij hem alles leerden, vanaf het opzeggen van de eerste Koranverzen, tot de betekenis van de gecompliceerde casuïstiek van de figh-boeken. Deze traditie werd in deze eeuw voortgezet in die Islam-organisaties, die met wat nieuwere didactische elementen en wat leerstof, ontleend aan de westerse school, toch ook de traditie van Islamageleerdheid wilden voortzetten. Het resultaat is een onderwijssysteem in Indonesië, dat over twee ministeries verdeeld is. Naast het verdacht sterk op het nederlandse systeem lijkende van het onderwijsministerie, verzorgt het godsdienstministerie voor ongeveer één derde van alle schoolgaande kinderen (van lagere school tot academisch niveau) onderwijs, dat voor zo'n 30 tot 70% bestaat uit godsdienstige instructie, Koranlezing, arabische lessen enz. Binnen het kader van de scholen van het onderwijsministerie wordt alleen de ons meer bekende portie van godsdienstonderwijs gegeven: zo'n 1 à 4 lessen per week.

Tegenstanders van Islam-invloed in Indonesië en vooral van het godsdienstministerie wijzen nogal eens op het groot aantal ambtenaren van dit ministerie. Daarbij wordt dan wel vaak vergeten, dat het grootste deel van de "ambtenaren" van dit ministerie leraren zijn, die naast godsdienstlessen ook een redelijke portie algemeen onderricht geven. En er wordt ook vaak vergeten, dat het type school van het godsdienstministerie ook vaak het type is, dat juist in de meest achtergelegen gebieden het enige onderwijsaanbod is. Zowel rechtstreeks via het godsdienstministerie als via allerlei organisaties is de indonesische Islam dus erg actief op onderwijsgebied. Dat betreft vooral godsdienstig en algemeen georiënteerd onderwijs. De laatste tien jaar zijn er een aantal activiteiten ontplooid om ook wat meer beroepsgericht onderwijs (vooral landbouwmethoden) in te bouwen, maar buiten een aantal prijzenswaardige incidentele activiteiten, is het daar nog wel bij gebleven.

Geen grote nul dus. Wel is het zo, dat op het gebied van ziekenverzorging, ziekenhuizen en klinieken de Islam-organisaties het vaak moeten afleggen tegen missie en zending. Hier is zeker de rijkere buitenlandse hulp van missie en zending en het hogere opleidingsniveau van de mensen wel debet aan. Hierbij speelt ook wel mee, dat de Islam als "priesterloze godsdienst" geen duidelijk

krachtvolle organisatie kent. Noch het godsdienstministerie, noch de vele (andere) organisaties bieden daar één vervanger voor 5).

Politiek

Gibb heeft eens geschreven: "Islam is indeed much more than a system of theology; it is a complete civilisation". "Inderdaad is de Islam veel meer dan een theologisch systeem; het is een complete beschaving". Deze uitspraak wordt vaak, min of meer juist, door indonesische auteurs met instemming geciteerd 6). Maar we hebben hiervoor al gezien, dat er toch ook moslims zijn, die dit in ieder geval niet zouden willen vertalen naar een duidelijke islamitische politiek. Deze gedachte, dat de Islam een meer politieke godsdienst zou zijn dan het christendom is vaak uitgesproken, maar ook vaak door feiten weerlegd. Moslims die in Nederland zijn, staan verbaasd over zo'n enorme "greep" van het christendom op allerlei maatschappelijke uitingen. Immers, de minister-president komt uit een christelijke partij, ziekenhuizen hebben vrijwel onveranderd namen die herinneren aan een godsdienstige stichting, twee indrukwekkende universiteitscomplexen (de VU en Nijmegen) zijn christelijk enz. enz.

Een tweede vaak bediscussieerde kwestie die steeds maar op komt duiken bij de bespreking van Islam en politiek is die van de percentages die gegeven worden voor moslims in Indonesië. In studies over indonesische Islam komt vrijwel altijd de term voor: moslims-in-naam. Daarmee wordt dan gesuggereerd, dat een groot aantal moslims in Indonesië geen goede moslims zouden zijn. Daarvoor is zelfs een aparte term gesmeed: abangan, de roden, tegenover de putihan, de witten, de strenge moslims. Wij hebben al gezien, dat er in Indonesië een proces aan de gang is van orthodoxisering, van uitzuivering van elementen uit de volks-Islam. Dat zien we ook in de Islam van Algerije, met zijn vele Berber-elementen; dat zien we in de Islam van Pakistan met zijn Maududi, die de mystieke elementen van de oude sufi-invloed probeert uit te bannen; dat zien we in zovele Islam-landen.

Wat er ook van zij, vele moslim politici hebben ernaar gestreefd om de Islam politiek ook te laten doorklinken en wel alleerst via het etiket van de Islamstaat. Dat is niet gelukt bij de stichting van de staat in 1945, toen een door de Japanners samengestelde commissie in de ontwerpgrondwet niet de tekst opnam: dat deze staat haar burgers zou dwingen om de Islamwet na te leven. Dat lukte niet na de verkiezingen van 1955, toen de vier Islampartijen 43,5% van de stemmen wisten te behalen en het lukte ook niet na de coup van 1965, waarna Soekarno ten val werd gebracht. Het Soeharto-regime kent een zodanig pousseren van de regeringspartij, dat het nog wonderlijk mag heten dat de verkiezingen van 1971 nog een kleine 30% opleverden voor de Islampartij, die zelfs het woord "Islam" niet in haar naam mocht voeren. Wertheim (1978) typeerde de indonesische moslims als "meerderheid met een minderheidsmentaliteit". Dat is in bepaalde opzichten zeer juist. Hoe je de feiten ook bekijkt, de moslims zijn verreweg de grootste godsdienstige groepering, maar hun leiders zijn zich tevens bewust van de sociale emancipatie-strijd die zij moeten voeren, vanwege een achterstand op onderwijs- en sociaal gebied, opgelopen in de laatste vijftig jaar van het koloniaal bewind.

Er zijn verschillende lokale opstanden geweest, die het uitroepen van de Islamstaat als belangrijkste etiket hadden. Dat zijn de Darul Islam van West-Java en Zuid-Celebes geweest, vooral in het begin van de vijftiger jaren, terwijl een soortgelijke beweging in Atjeh nog altijd sluimerend is. Berichten over dit soort verzetsplannen duiken nog steeds op, zoals onlangs nog naar aanleiding van de dadelijk te bespreken besluiten 70 en 77 uit 1978, die volgens sommige geruchten gebaseerd zouden zijn op de vrees, dat de regering van Libië via het geven van veel geld aan de vereniging Muhammadiyah, het stichten van een Islamstaat Indonesia zou willen bevorderen. De twee maatregelen zouden dan juist controle van die Libische geldstroom op het oog hebben.

Wat er ook van zij, het idee is niet dood, maar er is nauwelijks een verantwoordelijke Islamleider, die zijn activiteiten daarop zou willen richten.

Op politiek gebied richt de emancipatiebeweging van de Islam zich veeleer op een aantal maatschappelijke taken, die binnen de huidige constitutie te verwezenlijken zijn. Dat is dan allereerst de versteviging van de positie van het Ministerie van Godsdienstzaken, als een van de belangrijkste organisatorische ruggesteunen van de Islam en daarbinnen met name van de onderwijsfaciliteiten, die dit ministerie geeft. Er is dan ook al een lange strijd aan de gang voor erkenning van de scholen van dit ministerie binnen het gehele onderwijssysteem. Die strijd is al enkele keren uitgemond in een officiële gelijkstelling van de scholen van onderwijsministerie en godsdienstministerie. Dit betekent echter nog geen werkelijke gelijkstelling naar de overtuiging van de betrokken leerlingen, leraren en ouders, maar het is wel een lange-termijn-doelstelling waar erg volhardend aan wordt gewerkt. Als de "Volkskrant" van 27 jan.1979 dan ook schrijft:

"Ondertussen blijken de islamieten over steeds grotere bedragen te beschikken om hun onderwijs-apparaat uit te breiden, vooral de zogenaamde godsdienstscholen. Daar wordt de leerlingen hoofdzakelijk godsdienstkennis bijgebracht en weinig algemene kennis. Deze scholen vallen onder het ministerie van godsdienst. Met het bezoeken van deze scholen voldoet men aan de plicht tot het volgen van onderwijs. Het ministerie van onderwijs en cultuur is sinds de laatste kabinetswijziging weer solide in handen van tegenstanders van een islamisering van het hele onderwijsapparaat....."

dan is wel duidelijk uit welke hoek de wind waait! De christelijke kerken hebben een godsdienstministerie nooit echt willen aanvaarden, de christenen die daar functies hebben worden nogal eens als opportunistisch beschouwd. De schoolstrijd is in Indonesië nog lang niet beëindigd. Maar hier hebben de verschillende godsdienstige groepen elkaar niet gevonden. Moslims zien de christenen en de hindoes tegenover zich, zoals ook op zovele andere punten.

Een ander politiek hangijzer is de "kepercayaan". Hiermee wordt een godsdienstige groep, "sekte", aangeduid, meestal gegroepeerd rond een heilige persoon. Nu moet in Indonesië iedereen officieel zijn aangesloten bij een van de erkende godsdiensten. Die godsdienst staat op paspoort, identiteitsbewijs, enz. Tot nu toe zijn de moslims er politiek in "geslaagd" om deze vaak mystiek georiënteerde bewegingen buiten de status van officiële godsdienst te houden, maar ook hier gaat het debat nog steeds door. Sinds mijn artikel hierover in "Wereld en Zending" (1972) is er eigenlijk weinig in de standpunten veranderd. Alleen is de regeringsbemoediging van het Departement van Justitie eerst verhuisd naar Godsdienstzaken, waar men ze weinig positief benaderde en sinds onlangs zijn deze kepercayaan dan administratief terecht gekomen bij het ministerie van onderwijs en cultuur. Dit lijkt een degradatie van godsdienstige naar culturele beweging, maar wel zullen ze zich daar iets beter thuis voelen binnen een milieu van wat meer gelijkgestemde zielen, omdat syncretische javaanse ideeën sinds de tijden van Ki Hadjar Dewantoro vaak sympathiek begroet zijn binnen kringen van dat ministerie.

Een derde politiek punt van discussie vormt steeds weer de wetgeving, vooral als daar raakvlakken met de leer van de Islam zijn. Vooral in de tweede helft van 1973 bleek dit, toen de regering-Soeharto een nieuwe huwelijks-wetgeving voorstelde, die wat inhoud en terminologie betreft vrijwel een overname van de wetgeving voor Christen-Inlanders uit de koloniale tijd was. Met een aantal elementaire ideeën uit de Islamwetgeving op dit punt hadden de juristen die het ontwerp hadden gemaakt, helemaal geen rekening gehouden. Dit ging vooral ook een aantal hooggeplaatste militairen van de Soeharto-partij te ver. De militaire top sloot toen onderhands een compromis met de moslimse groepen en zo werd de wet toch nog goed-indonesisch unaniem aangenomen.

Het verzet ging niet tegen de uitspraak, dat het huwelijk in principe monogaam is, en dat polygamie alleen is toegestaan a) bij ziekte of onvruchtbaarheid b) na toestemming van echtgenote c) na toestemming van de rechtbank, o.m. op basis van het overleggen van bewijzen, dat een tweede echtgenote kan worden onderhouden. Over deze meer beperkende maatregelen ten opzichte van polygamie zijn de meeste moslimtheologen het wel eens en zij kunnen ze ook in de kern in de Koran terugvinden. De grootste bezwaren gingen eigenlijk naar de te secularistische toon, die uit de nieuwe wet sprak, o.m. door het terzijde stellen van de aparte islamitische godsdienstige rechtspraak.

De besluiten 70 en 77 van het jaar 1978

Een laatste politiek discussiepunt, dat wij hier willen bespreken betreft twee besluiten van de indonesische regering in 1978. Gedateerd op 1 aug. 1978 verscheen een besluit van de minister voor godsdienstzaken, waarin een aantal beperkingen worden opgesomd waaraan geloofspropaganda onderworpen zal worden. Bij mensen die al duidelijk een geloof hebben mag niet op geloofsverandering worden aangedrongen. Geloofspropaganda mag niet hand in hand gaan met het geven van voedsel, kleding, geld, medicijnen e.d. Dit was besluit nr. 70 van de minister voor godsdienstzaken. Gedateerd op 15 aug. lezen we dan besluit 77, dat bepaalt, dat iedere buitenlandse hulp bekend gemaakt moet worden aan de regering en dat godsdiensten die personen vanuit het buitenland in dienst hebben een meerjarenplan moeten opstellen om hun werk door Indonesiërs te laten overnemen.

Besluit 70 is heel begrijpelijk voor iedereen die weet van de manier waarop een aantal zogenaamde "geloofszendingen" van vooral Amerikaanse origine op agressieve manier hun geloofsideeën proberen te verbreiden. Ook in het andere besluit (nr. 77) komen ideeën voor die al door heel wat christelijke kerkleiders naar voren waren gebracht: zo ervaart men bijvoorbeeld heel wat seminaries bij de katholieken als een grote last. "Onze theologische opleidingen zijn een kind met een waterhoofd, daardoor blijven we altijd afhankelijk, dat kunnen we als Indonesiërs de eerste 25 jaar nooit zelf gaan betalen, laat staan met personeel bemannen", zei mij een indonesische missionaris. Ook hoort men wel geluiden, dat een echte indonesische theologie pas kan gaan ontstaan, als de buitenlandse docenten, met hun vaak dominerende posities verdwenen zijn. Moratoriumstreven noemt men dat o.m. bij de Wereldraad van Kerken: het streven om maar eens een tijdje op te houden met het sturen van geld en personeel naar jonge kerken, juist om hen meer een echte kans tot groei van eigen gezicht te geven.

De reacties op de twee besluiten waren zeer heftig. Moslims juichten ze toe (ondanks enkele geruchten die beweerden, dat ze juist tegen de moslims gericht waren); de kleine boeddhistische en hindoeïstische groeperingen steunden ze ook. Van christelijke kant werd in de eerste reacties zeer zwaar geschut in stelling gebracht: de vrijheid van godsdienst zou hierdoor in gevaar gebracht worden en daardoor zouden deze besluiten zonder meer in tegenspraak zijn met de grondwet. Dat was ongeveer de tendens van de gezamenlijke reacties van Raad van Kerken (alleen protestante kerken) en de katholieke bisschoppenraad. Zoals wel vaker bij grof geschut schoot deze reactie ook duidelijk over het doel heen. Vele, ook indonesische, juristen hebben er al op gewezen, dat de definiëring van alle menselijke vrijheden en rechten, zoals die in de bekende VN-declaratie zijn terecht gekomen (en mede van daaruit ook binnen de indonesische wetgeving) een liberale, individualistische achtergrond hebben. Zij ademen vaak een vrijheidsopvatting, die vrijheid van dwang beklemtoont. Maar een sociale vrijheidsbeschouwing, die het milieu waarin vrijheid gerealiseerd moet worden geheel laat meespelen, zal zich niet zo eenvoudig op een vrijheidsformule kunnen beroepen: men vraagt zich dan natuurlijk wel af, wat voor vrijheid van godsdienst het is als je arm bent en mensen van een bepaalde sekse je behalve hun boodschap ook nog allerlei materiële hulp aanbieden. En wat voor vrijheid krijgt

men, als "hulp"binding voor lange tijd aan hulpkracht en verdere hulp gaat betekenen? Deze zaken weten de kerkleiders wel, en ze hebben ze bij andere gelegenheden vaak gezegd, maar bij deze gelegenheid kwamen deze gedachten niet of nauwelijks naar voren. Hierdoor kan men de weergave van hun standpunten in het vorige nummer van "Wereld en Zending" inzien 7).

Ook in Islamkringen werden de twee besluiten uitvoerig besproken. Behalve algemene instemming werden daar wat voorvallen aangedikt, die de noodzaak van de twee besluiten nog eens extra moesten accentueren. Ik wil er twee van vermelden.

Een eerste serie berichten (in Panji Masharakat, sept. 1978 nr. 254 en nr. 258, nov. 1978) spreekt van een "internationaal syndicaat" dat de betrekkingen tussen Indonesië en Saoedi-Arabië zou willen verslechteren. Daarvoor werd de naam van Indonesië door geruchten en persberichten in de arabische wereld zwart gemaakt. Er waren berichten over 10 miljoen bekeerlingen tot het christendom in Indonesië. Indonesische moslimleiders zouden herhaaldelijk van arabische vrienden horen: waarom laten jullie er duizenden tot het christendom overgaan alleen maar om een liter rijst, doen jullie daar niks tegen? Internationale Islamorganisaties zouden al meermalen resoluties hebben voorgesteld aan vergaderingen van ministers van buitenlandse zaken van Islamlanden, inhoudende, dat de "kristenisasi" van Indonesië zou moeten ophouden. Er deden geruchten de ronde dat Ibu Fatmawati, weduwe van president Soekarno en de echtgenote van de andere proclamator van de onafhankelijkheid, mevrouw Hatta, katholiek waren geworden. Van de andere kant zouden er systematische pogingen zijn om de arabische naam in Indonesië zwart te maken. Dat zou dan o.m. gebeuren door de Palestijnse terroristen extra wreed en ongunstig af te schilderen, terwijl er ook hetzes waren tegen de slechte behandeling die indonesische gastarbeiders in Saoedi-Arabië ontvangen zouden hebben.

Dit alles zou dus in het teken staan van een campagne om het contact tussen de "zuidflank van de Islam in Azië" en de kern te verslechteren. De berichten worden ontkend en ze worden verzonnen genoemd. Er wordt ook verteld, dat de minister voor godsdienstzaken plannen zou hebben tot het uitgeven van een arabisch tijdschrift over de indonesische Islam, om dit soort misverstanden te voorkomen en de indonesische bijdrage aan de Islam bekender te maken. (Het is een bekend gegeven, dat Islamlanden buiten de arabische wereld ook graag op internationaal Islamniveau willen meespelen en vooral vanuit Maleisië, Pakistan en Indonesië ziet men af en toe wat pogingen in deze richting).

Een andere gebeurtenis, die tijdens de discussies over de regeringsbesluiten besproken en beschreven werd, betrof een zonderlinge reclamecampagne in Jakarta. Daar verschenen rond diezelfde tijd een groot aantal borden, van 5 bij 6 meter, met daarop alleen een goeditziende jongeman en de woorden "sudah kutemukan". Ook in een aantal kranten verscheen deze advertentie. De tekst zou je kunnen vertalen met "ik heb hem / 't al gezien / ontmoet". Sommigen dachten dat het over een nieuwe film zou gaan, anderen wisten helemaal niets te bedenken. Enkele dagen later stonden er de woorden bij "Andapun dapat menemukan hidup yang berarti". ("Ook u kunt een betekenisvol leven gaan ontmoeten".) Bovendien werden er enkele telefoonnummers aangegeven. Toen een van deze nummers door de redactie van een Islamblad werd opgebeld, wilde men geen bezoek ontvangen en ook geen adres bekend maken. Men wilde alleen bezoeken afleggen en eventueel per post gratis godsdienstige brochures opsturen. Men zei niet namens een of andere christelijke kerk te handelen, maar namens "het christendom in het algemeen". Toen een ander redactielid opbelde, zgn. namens de plaatselijke politie, werd er snel gezegd, dat het om de aankondiging van de een of andere film zou gaan. De indruk die door deze geheimzinnigheid en de ontwijkende en verschillende antwoorden werd gegeven, droeg in die maanden van heftige discussies over de genoemde besluiten ook bepaald niet bij aan een verbetering van de verstandhoudingen.

Binnen het beperkte kader van een artikel en binnen het kader gesteld door mijn kennis en ervaring (grotendeels alleen met overtuigde indonesische moslims) heb ik hier geprobeerd enkele notities te schrijven, die wellicht tot een genuanceerder oordeel over de actuele bepalingen kunnen bijdragen. Als zij zo een kleine hulp voor beter onderling begrip van christenen en moslims zullen zijn, zijn zij toch niet vergeefs neergeschreven.

K.A. Steenbrink

Genomen uit: "Wereld en Zending" Nr. 3 8e jaarg.
Met toestemming van de red. en de schrijver.

Noten:

- 1) James L. Peacock, Muslim Puritans, reformist psychology in Southeast Asian Islam, Berkeley 1978.
Het is duidelijk het werk van een cultureel antropoloog, geen islamoloog, die een aantal cultureel interessante aspecten van de belangrijkste moderne islamorganisatie in Indonesië, de Muhammadiyah, heeft onderzocht.
- 2) G.F. Pijper, Studiën over de geschiedenis van de Islam in Indonesië, 1900-'50, Leiden 1977.
Samen met zijn Fragmenta Islamica (Leiden 1934) een aantal treffend beschreven momentopnamen van een zich moderniserende Islam.
- 3) Zie voor eerstelingen daarvan: K.A. Steenbrink, Pesantren, madrasah, sekolah: recente ontwikkelingen in Indonesische Islamonderricht, Meppel 1974, p.181-188.
- 4) Zie B.J. Boland, Discussion on Islam in Indonesia today, in: Studies on Islam, ed. by E. van Donzel, Amsterdam/London 1974, p. 37-50.
- 5) K.A. Steenbrink, Het Indonesisch godsdienstministerie en de godsdiensten, in: Wereld en Zending 1 (1972) p.174-179.
- 6) B.J. Boland, The struggle of Islam in modern Indonesia, The Hague 1971, p.79.
Dit boek is het belangrijkste overzichtswerk over de indonesische islam sinds de 2e wereldoorlog en de onafhankelijkheid.
- 7) Zie Wereld en Zending nr. 1 uit 1979: in meerdere reacties wordt daar m.i. nogal paniekerig en overtrokken gereageerd op de hiergenoemde besluiten.

Van belang voor kennismaking met de Indonesische Islam zijn verder zeker:

C. Snouck Hurgonje, Verzamelde Geschriften, delen IV,1 en IV,2, Bonn und Leipzig 1924. Ook de andere werken van Snouck Hurgonje, m.n. zijn De Atjehers (1893-4) en zijn tussen 1957 en 1965 uitgegeven Ambtelijke Adviezen behoren nog steeds tot de belangrijkste werken over de Islam in Indonesië.

M.P.M. Muskens, Indonesië, een strijd om nationale identiteit: nationalisten, islamieten, katholieken, Bussum 1969. Dit geeft een uitstekend beeld van de politieke situatie tijdens het Soekarno-bewind. Wat de Islam betreft is het een goede weergave van veel katholieke vooroordelen ten aanzien van de rol van die belangrijkste indonesische godsdienst.

H.J. Benda, The crescent and the rising sun: Indonesian Islam under the Japanese occupation, 1942-1945. Dit gaat maar over enkele jaren, maar deze zijn wel van beslissende betekenis geweest voor de sociale en politieke betekenis van de indonesische islam (Den Haag (1958)).

Clifford Geertz, The Religion of Java (Glencoe 1960) en Islam observed (over een vergelijking van Indonesië en Marokko, antropoloog: aandacht voor interessante uiterlijke gedragingen, maar in de historische en innerlijke beschouwing soms wat simpel.

REISINDRUKKEN OVER DE INDONESISCHE ISLAM.

In de afgelopen zomervacantie bezocht ik met mijn vrouw en onze twee jongens Indonesië. Het was een weerzien na een afwezigheid van bijna 14 jaar.

Ik ben op Java geboren en getogen, en als je je geboorteland na 14 jaar terugziet, ontkom je niet aan een vergelijking tussen "toen" en "nu", tussen de tijd van het bewind van Sukarno en het bewind van Suharto.

Graag wil ik u enkele indrukken doorgeven, die mij het meest hebben geboeid, maar mij ook verontrust hebben.

Twee zaken trekken de aandacht: ten eerste de groei van de kerken en ten tweede de geweldige opleving van de Islam.

Ik begin met het laatste.

14 jaar geleden merkte je niet veel van de Islam, ondanks het feit dat circa 80 à 90% van de indonesische bevolking de Islam beleeft. In de grote steden zag je meer kerkgebouwen dan moskeeën.

Toen was Sukarno aan het bewind en de kommunisten, de aartsvijanden van de moslims, waren zeer machtig.

Toen had je in de distriktshoofdplaatsen op Java slechts één grote moskee, gebouwd in de oud-indonesische bouwtrant met het kenmerkende driedelige stapeldak. Ook de plaats van de moskee stond vast: altijd aan de westzijde van de "alun-alun", het grote plein midden in de stad.

Toen gingen op vrijdag alleen mannen naar de moskee, de vrouwen bleven thuis. De Islam in Indonesië heeft eeuwenlang een "indonesisch gezicht" gehad, zij is ver-inheemst.

Nu is dat "indonesische gezicht" aan het veranderen. De islamisering gaat gepaard met een arabisering.

Op 30 juni 1979 kwamen wij in Jakarta aan. Vanaf het vliegveld Halim reden wij de stad Jakarta binnen. Het was vrijdagmiddag, omstreeks half twee. Direct werden wij gekonfronteerd met de realiteit van het islamitisch ontwaken: langs de weg zagen wij honderden mannen en vrouwen, die de godsdienst-oefening in de moskeeën achter de rug hadden en huiswaarts keerden.

Opvallend was hun kleding. Veel mannen hadden de "kain pelekot" aan. Een gestreepte sarong, die alleen door mannen wordt gedragen voor de rituele godsdienst-oefening.

Ook de vrouwen en meisjes waren opvallend gekleed. Allen droegen zij de "kudung": een wit kleed dat over het hoofd wordt gedragen en alleen het gezicht vrijlaat. Sommigen droegen de "kudung" tot over de schouders, anderen tot aan de heupen of zelfs tot aan de knieën.

Opvallend waren ook de moskeeën die wij langs de weg zagen. Opvallend door hun grote aantal en opvallend door hun bouwtrant.

Volgens het weekblad TEMPO (09.12.78) waren er in Jakarta Raya, d.w.z. de hoofdstad Jakarta en zijn voorsteden, in december 1978 totaal 1.186 moskeeën en 4.413 islamitische bedehuisjes.

De grootste moskee in Jakarta, die ook de grootste is in heel Zuid-Oost-Azië, is de Mesjid Istiqlal, de Vrijheidsmoskee, die plaats biedt aan 100.000 gelovigen.

De bouwstijl van de nieuwe moskeeën draagt de kenmerken van de islamisering. Nu niet meer de oud-indonesische bouwtrant van een stapeldak, maar overheersend zijn de koepels in verschillende vormen en de slanke ronde minaretten. Maar niet alleen de nieuwe moskeeën hebben een koepel. Bij de restauratie van oude moskeeën wordendeze tevens gerenoveerd: het stapeldak verdwijnt en daarvoor in de plaats komt de koepel.

Dit lot trof - tot mijn groot verdriet - ook de Grote Moskee, de "Mesjid Agung", in mijn geboorteplaats Bandung.

Uit historisch oogpunt betreur ik het dat de oude moskeeën hun karakteristieke oud-indonesische stapeldak moeten prijsgeven aan de koepel uit de islamitische bouwkunst.

Gelukkig heeft de oudheidkundige dienst enkele heel oude moskeeën op Java - sommige zijn meer dan vier eeuwen oud - op de monumentenlijst geplaatst, zodat deze gespaard worden voor de renovatiewoede, die veel weg heeft van een beeldenstorm.

Er is nu een proces aan de gang om de islamitische godsdienst te zuiveren van allerlei indonesische gebruiken en invloeden, die volgens de orthodoxe muslams niet thuishoren in de Islam.

In Bandung zagen wij een spandoek waarop - vreemd genoeg - in het engels te lezen stond "Back to the Mosque": Terug tot de moskee!

De beweging "Terug tot de moskee" is opgericht in 1975 en richt zich tot de jeugd, met name tot de scholieren en studenten. Haar hoofdkwartier is gevestigd in een nieuwe moskee, gebouwd in één van de villawijken van Bandung, de Mesjid Istiqamah, en heeft overal haar afdelingen. In deze moskee worden jeugdkaders opgeleid voor de toerusting van de islamitische jongeren. De nadruk valt op het naleven van de islamitische geloofsleer en plichtenleer, gebaseerd op de Quran en de Hadis. De Hadis is de verzameling van tradities, overgeleverd door de profeet Mohammed, als regel voor geloof en leven. Bij dit alles neemt de moskee een centrale plaats in. Vandaar de leuze: Terug tot de moskee!

Deze jeugdbeweging is puriteins, d.w.z. zij wijst allerlei wereldse, westerse vermaken af. Zij is tegen het roken, tegen de moderne dansen en tegen de pop-muziek.

Een volkomen nieuw element in het leven van de muslams in Indonesië was voor ons het houden van de Nationale Kampioenschappen Quran-reciet of zoals de officiële naam in het arabisch luidt: "Musabaqah Tilawatil Quran". Deze kampioenschappen worden nu elk jaar bij toerbeurt in één van de provinciale hoofdplaatsen georganiseerd. Dit jaar, in de maand juli jl., fungeerde Semarang als gastheer. Deelnemers en deelneemsters uit de verschillende provincies in Indonesië stuurden hun beste kandidaten naar Semarang voor het Quran-reciet.

Een kleine opmerking over het Quran-reciet. De verzen uit de Quran worden niet zomaar gelezen zoals wij de Bijbel lezen. Quranverzen worden gereciteerd, d.w.z. half-zingend, half-sprekend uitgesproken.

De deelnemers en de deelneemsters aan de nationale kampioenschappen Quran-reciet worden beoordeeld naar de juiste uitspraak, naar de wijze waarop de arabische verzen worden gereciteerd, waarbij de ademhalingstechniek een belangrijke rol speelt. Via de radio en de televisie kan men de deelnemers volgen.

De winnaar en de winnares van de nationale kampioenschappen in Semarang gingen vervolgens op staatskosten naar de Internationale Kampioenschappen Quran-reciet, die in augustus jl. in Kuala-Lumpur, Maleisië, werden gehouden. 21 Landen stuurden hun kandidaten naar Maleisië, waarvan 9 landen ook vrouwelijke deelneemsters hebben afgevaardigd. De eerste prijs voor de categorie dames ging naar Indonesië. Winnares was een jongedame van 21 jaar, Sarini Abdulla, afkomstig uit Gorontalo, Noord-Sulawesi.

In de categorie heren ging de tweede prijs naar Indonesië. Deze jongeman, Nanang Qosim uit Bandung, winnaar van de nationale kampioenschappen in Semarang, heeft inderdaad een prachtige stem, maar in Kuala Lumpur maakte hij één leesfoutje. Het arabische letterteken voor de klinker i heeft hij voor een a aangezien.

Tijdens onze vakantie hebben wij de eerste twee weken van de islamitische vastenmaand, Ramadan of in Indonesië "bulan Puasa" genoemd, meegemaakt.

Eén aspect van de "bulan Puasa" wil ik naar voren halen.

In de vastenmaand wordt t.b.v. het Quran-reciet de Quran in 30 gelijke delen verdeeld. Elke avond wordt één deel, het z.g. "juz" door de muslams gereciteerd. Dit zagen wij ook op de TV gebeuren.

Op het scherm verschijnen een vrouw en een man. Ze hebben de geopende Quran voor zich. De man begint met een groet aan de kijkers en, zoals gebruikelijk gebeurt dat in het Arabisch: "Assalamalaikum warahmatullah¹ wabarakathh^u" - Vrede zij u en de genade en zegen van God is met u!

Dan reciteert hij met een heldere stem de "juz" voor die avond. Vanwege de zendtijd wordt alleen een bepaald gedeelte gereciteerd. Is hij daarmee klaar dan leest de vrouw, die naast hem zit, hetzelfde gedeelte hardop in de Indonesische vertaling. Dit is nodig want miljoenen moslims in Indonesië verstaan geen Arabisch.

Een volgende avond zijn de rollen omgedraaid: de vrouw reciteert de Arabische Quran-verzen en de man leest de Indonesische vertaling voor.

De TV is een machtig middel voor de beïnvloeding van de massa. In Indonesië is een TV-toestel een luxe-artikel. Maar het ministerie van voorlichting verstrekt sinds 1974 gratis TV-toestellen aan de dorpen in Indonesië. Deze toestellen worden geplaatst in het dorpshuis en alle inwoners mogen gratis naar de TV kijken. Maar nog niet alle dorpen zijn voorzien van electriciteit en hebben dus nog geen TV-toestel.

De TV is in Indonesië in handen van de staat. En aangezien de godsdienstvrijheid in de grondwet is gegarandeerd, krijgen de door de staat erkende godsdiensten zendtijd.

De Islam krijgt elke donderdagavond 35 minuten zendtijd: 10 minuten voor het Quran-recitatie en 25 minuten voor een lezing of een lekespel over een bepaald onderwerp.

De zondagavond is gereserveerd voor de christenen: 25 minuten zendtijd, om beurten verzorgd door de Raad van Kerken in Indonesië, door de Katholieke Kerk, door de Adventisten en de Baptisten.

De andere godsdiensten verschijnen op de dinsdagavond op het scherm: 20 minuten zendtijd, om de beurt komen de Boeddhisten, de Hindoe-godsdienst en de mystieke stromingen ("Aliran Kepercayaan").

Ondanks de grote opwekking, de herleving van de Islam in Indonesië, heeft deze godsdienst met verschillende frustraties en irritaties te kampen.

De frustraties en irritaties komen voor de moslims van drie zijden: uit de Islam zelf, van de zijde van de regering en van de zijde van de christenen.

Ik geef u enkele voorbeelden.

A- Frustraties uit de Islam zelf.

Circa 80 à 90% van de Indonesische bevolking is moslim, d.w.z. ongeveer 120 miljoen Indonesiërs beschouwen zichzelf te behoren tot de wereld-wijde "umat-al-Muslimin", de gemeenschap van gelovigen in de wereld. Graag willen zij naar buiten treden als een éénheid: één in denken en één in handelen. Maar de Indonesische moslims vormen geen éénheid.

De Islam in Indonesië kent haar modaliteiten: er zijn vrijzinnigen en er zijn rechtzinnigen, er zijn modernisten en er zijn traditionalisten, er zijn gematigden en er zijn radicalen.

De Islam kent ook haar sekten. In september jl. werd een islamitische sekte in Indonesië, die zich "Islam Jama'ah" noemde, door de regering verboden.

In Indonesië is er nu weliswaar één islamitische politieke partij, maar deze éénheidspartij is haar opgelegd van hogerhand!

Toen president Suharto opdracht gaf tot vereenvoudiging van de politieke partijen, moesten vier islamitische politieke groeperingen samensmelten tot één partij.

Deze islamitische politieke éénheidspartij mocht het woord "Islam" of "Moslim" niet in haar nieuwe naam vermelden. De partij heet dan ook "Partij Persatuan Pembangunan" - Verenigde Partij voor de Ontwikkeling.

B- Frustraties van de Moslims van de zijde van de overheid.

Hoewel de Islam de godsdienst is van de overgrote meerderheid van de bevolking, is Indonesië geen islamitische republiek en is de Islam niet de staatsgodsdienst. Maar Indonesië is ook geen neutrale staat. In de staatsideologie is het geloof in God één van de vijf zuilen waarop de staat is gegrondvest.

Pogingen van de zijde van de muslms om van Indonesië een Islamstaat te maken - zowel legaal via de volksvertegenwoordiging als illegaal via de uitroeping van een islamitische republiek en het voeren van een guerrilla-oorlog om dat doel te bereiken - hebben geen resultaat gehad. Dit frustreert de radikale muslms.

Het ideaal van een Islam-staat is latent aanwezig en zo nu en dan steekt ze de kop weer op. De regering is uiterst gevoelig hiervoor. Zo gevoelig dat er een paar jaar geleden een regeringsbesluit werd afgekondigd, waarin stond dat in bepaalde streken van Indonesië voorgangers van buiten de streek die in de moskee de preek wilden houden, eerst toestemming moesten vragen aan de plaatselijke autoriteiten.

De Islam kent geen scheiding van kerk en staat of van religie en politiek. De grenzen van de staat en van de godsdienst vallen samen. De preken in de moskee zijn dan ook vaak politieke redevoeringen. En daar is de regering beducht voor.

Op 23 mei 1978 werd dat besluit door de huidige minister van godsdienstzaken - na overleg met het hoofd van de veiligheidsdienst - ingetrokken (SK Menag 44/1978). Maar het heeft reeds kwaad bloed gezet onder de muslms.

Ik noem nog een voorbeeld van de frustraties en irritaties van de muslms van de zijde van de overheid.

Toen ik in 1962 naar Europa ging voor studie, stond er in mijn indonesisch paspoort: "Dit paspoort is geldig voor alle landen van de wereld met uitzondering van Nederland, Israël en Taiwan". Nu heb ik een nederlands paspoort, maar in een indonesisch paspoort staat nu: "Geldig voor alle landen van de wereld, behalve voor Israël en Saoedi-Arabië tijdens de "haj" (bedevaart)". En dit laatste is een steen des aanstoets voor de indonesische muslms. Zij voelen zich gediscrimineerd door de regering.

Wat is namelijk het geval?

Een van de vijf zuilen van de Islam is de "haj", de bedevaart naar Mekka. Iedere gezonde, volwassen muslim is verplicht deze bedevaart éénmaal in zijn leven te maken, als hij tenminste het benodigde reisgeld bezit. En hiervoor sparen ze, soms 10 tot 20 jaar. Of ze verkopen een deel van hun bezittingen om als pelgrim naar het heilig land en de heilige stad te gaan. Elk jaar gaan duizenden muslms uit Indonesië naar Mekka voor de Bedevaart.

De hele organisatie van de bedevaart is echter sinds 1970 (Kepres 22/1969) in handen van de staat. De staat heeft het monopolie. Men gaat met een reis-pas, die alleen geldig is voor de bedevaart. Men gaat met chartervliegtuigen van de maatschappij "Garuda". Dit betekent dat het aan indonesische muslms niet meer toegestaan is om langer in Saoedi-Arabië te blijven, wat men vroeger wel deed. Voorheen gingen vele muslms na afloop van de bedevaart nog naar Medina of zelfs naar Cairo om colleges te volgen bij bekende theologen en om zich te verdiepen in de leer van de Islam. Dat kan nu niet meer.

Vanwege al deze beperkende maatregelen voelen de muslms zich gediscrimineerd en dit veroorzaakt irritaties. Maar van de zijde van de regering wordt steeds naar voren gebracht, dat die maatregelen bedoeld zijn ter bescherming van de pelgrims.

Ik geef u enkele cijfers van de "haj" van dit jaar. Tussen 15 september en 25 oktober jl. zijn er totaal 41.661 pelgrims uit Indonesië naar Mekka vertrokken. De kosten per persoon, die de regering voor de bedevaart voor dit jaar heeft vastgesteld, bedragen Rp 1.490.000.-- d.w.z. circa Nf 5.000.--.

C- Frustraties en irritaties opgewekt door de christenen.

In de afgelopen 14 jaar is de toename van het aantal christenen, vooral in Midden- en Oost-Java, aanzienlijk geweest. Dit zagen wij ook op onze reis: overvolle kerken en de bouw van nieuwe kerkgebouwen. Dit irriteert vele muslms, niet alleen de muslms in Indonesië maar ook de moslms in de arabische wereld.

Tot in het buitenland circuleren allerlei geruchten over het grote aantal bekeerlingen uit de Islam naar het christendom.

De irritaties onder de moslims worden ook veroorzaakt door de agressieve wijze waarop bepaalde geloofszendingen, vooral uit Amerika, het geloof verkondigen. In de studentenwereld in Indonesië werkt o.a. de "Campus Crusade for Christ". Hoewel het woord "crusade" hier in figuurlijke zin is bedoeld, wekt het woord "kruistocht" bij de muslms onaangename herinneringen op.

Ook de grote materiële en financiële hulp die de kerken vanuit het buitenland ontvangen voor kerkgebouwen, voor scholen - met onderwijs dat op hoog peil staat - en voor ziekenhuizen, wekt ergernis op bij de muslms.

De recente besluiten van de minister van godsdienstzaken, nr. 70 en nr. 77 van het jaar 1978, waarin o.m. staat dat de buitenlandse hulp voor godsdienstige instellingen via het ministerie van godsdienstzaken moet lopen, moet men dan ook zien tegen de achtergrond van deze irritaties. Maar deze besluiten zijn niet alleen tegen de kerken gericht. Voor de regering betekent het dat ook de buitenlandse hulp van de arabische wereld (m.n. vanuit Lybië) voor de muslms in Indonesië onder controle komt van de overheid. Maar of dit werkelijk uitvoerbaar is, valt nog te bezien.

Het aantal christenen in Indonesië benadert de 8% van de bevolking, waarvan ongeveer één vierde behoort tot de katholieke kerk (2,5 miljoen) en ongeveer drie vierde (+ 7 miljoen) tot één van de protestantse kerken. Dit percentage van 8% is echter ongelijk verdeeld over het eilandenrijk. In bepaalde streken vormen de christenen een meerderheid, zoals in de Bataklanden, (Noord-Sumatra), in de Minahassa (Noord-Sulawesi) en op de eilanden Flores en Timor. Twee weken geleden zag u de film van ds Edelman over Sangir Talaud en u hoorde hem zeggen dat de bevolking daar voor 50% christen is en voor 50% muslim.

In de provincie West-Java echter is nauwelijks één procent van de bevolking christen.

Ondanks het kleine percentage van 8 procent spelen de christenen een belangrijke rol in de samenleving in Indonesië.

Een korte opmerking over de verhouding tussen muslms en christenen. Van een echte ontmoeting, een dialoog tussen christenen en muslms is nog weinig terechtgekomen. Deze dialoog wordt van hogerhand aangemoedigd. De indonesische regering wenst voor alles rust en orde in het land. Berichten over spanningen of botsingen tussen christenen en muslms moeten heel voorzichtig in de pers geformuleerd worden of vaak worden ze eenvoudigweg verzwegen.

Op 6 juni 1979 werden er in het regentschap Zuid-Aceh zes kerkjes door muslms in brand gestoken. 1400 Christenen vluchtten uit dat gebied naar Tapanuli, waar de meerderheid van de bevolking christen is. De pers zweeg hierover.

Pas op 15 oktober jl. kon men in de dag- en weekbladen over de bijzonderheden lezen en wel nadat van hogerhand opdracht werd gegeven dat de christenen en de muslms zich met elkaar moesten verzoenen en de rust en orde weer waren hersteld. De verzoeningsplechtigheid gebeurde op zaterdag 13 oktober 1979, en werd bijgewoond door militaire en burgerlijke autoriteiten. Na afloop werd een maaltijd gehouden waaraan werd deelgenomen door 6000 personen, muslms en christenen (Sinar Harapan 15.10.79).

De christenen in Indonesië zijn nog niet toe aan een werkelijk gesprek met de muslms. Er is nog veel onwetendheid over de Islam. Omgekeerd weten de muslms ook niet veel van het christelijk geloof. Voor een goed gesprek is nodig dat men elkaar kent, naar elkaar luistert, dat men voor elkaar openstaat.

Leusden/Baarn, 14 november 1979.

B.A. Schreuders

KONFERENTIE VAN EN IN HET TOERUSTINGCENTRUM TE LEUSDEN.

Gemeenteleden die kontakten onderhouden met moslims

Problemen in de kontakten met moslims

- in een toenemend aantal plaatsen ontstaan vanuit kerk en school kontakten met moslims, meestal gastarbeiders en hun gezinnen. 't Blijkt in de praktijk nog niet zo eenvoudig om deze kontakten te onderhouden en in te gaan op allerlei problemen die zich bij hen voordoen.

Het is de bedoeling om op deze konferentie aandacht te besteden aan veel voorkomende vragen uit de praktijk van de omgang met moslims.

medewerking: mevr. J. Schim van der Loeff- Mackaay, Den Haag en drs. J. Slomp, predikant voor voorlichting over de relatie tussen moslims en christenen.

datum: zaterdag 8 maart van 10.15 tot 16.30 uur

deelnemersprijs: f 18.00

Redactie van "Begrip":

- P. Backx, Witte Pater, in dienst van de Cura Migratorum. Eindredakteur.
adres: Kruiskampsingel 365, Den Bosch tel. 073-135926
- J. Slomp, predikant in alg. dienst van de gereformeerde kerken.
adres: Dienstencentrum P.B. 202 Leusden tel. 033-43244
- J. Rijk, secr. v.h. R.K. Vreemdelingenpastoraat.
adres: Hinthamerstraat 177, Den Bosch tel. 073-145159
- G. Linssen, provinciaal van Scheut.
adres: Sparrendaalseweg 5 Vught tel. 04118-1217
- H. Obdeijn, wetensch. medew. in Gesch. Universiteit van Nijmegen.
adres: Weth. Broekmanstraat 47 Weurt-Beuningen tel. 08897-3359
- Ledenadministratie en verzending: Wüstelaan 80 Santpoort.

INHOUDSOPGAVE VAN DE VERSCHENEN NUMMERS VANAF MEI 1974 T/M DEC. 1979.

- 1-Gedachtewisseling over dialoog Islam-Christendom (uitverkocht)
- 2-Dialoog Islam-Christendom, gezien van islamitische zijde
- 3-Vastenmaand Ramadan
- 4-Met moslims in gesprek over God - Gedragspatroon Moslim i/d West.samenleving
- 5-Bedevaart naar Mekka en Offerfeest Aïd el Kebir
- 6-Kanttekening bij een experiment - Islam in confrontatie met Christus
- 7-Islam in confrontatie met Christus II - Preek bij een Eucharistieviering
- 8-De Islam en de problemen van onze tijd (interv.met Sheikh v. Al-Azhar)
- 9-Internationaal Congres van moslims en christenen te Cordoba
- 10-Inleiding over de Islam door een christen, aanvaardbaar voor een moslim
- 11-Voorschriften met betrekking tot verboden spijzen en dranken
- 12-De moslim-kalender in de arabische landen
- 13-Moslims vasten en wij christenen
- 14-De Islam en de Bijbel
- 15-Moslims onder ons
- 16-Moslims vieren Offerfeest - Bedevaart naar Mekka - Brieven van een Hazjj
(uitverkocht)
- 17-De Islam op zoek naar het Heil
(uitverkocht)
- 18-Christus volgens de Koran (uitverkocht)
- 19-Christus volgens de Koran - Het mysterie van Christus dood - Mohammedanen
of moslims (uitverkocht)
- 20-Samenl. met buitenl. werkn. - Ziekenbezoek bij buitenl. werkn.
- 21-Joden-Christen-Moslimgroepen in Europa - Dialoog: iedere vorm v. communicatie
- 22-Houdingen die een rol spelen in de ontmoeting met moslims
- 23-De Libanon
- 24-Christenen in Trans-Jordanië
- 25-Het rituele gebed in de Islam
- 26-Syrië
- 27-Jerusalem
- 28-Christenen in Turkije
- 29-Het Iraakse meisje
- 30-Persoonsrecht en familierecht in moslimslanden
- 31-Het gemengde huwelijk
- 32-Ter verantwoording en lezersonderzoek
- 33-Dialoog tussen moslims en christenen en de godsdienstige gevoeligheden
- 34-De Islam en de Schriften
- 35-Het gemengde huwelijk II
- 36-Imam en moskee
- 37-Goed en kwaad in de Islam
- 38-Ahmadiyya-gemeenschap
- 39-Conferentie in Salzburg
- 40-Het Gebedssnoer in de Islam - de "99 mooiste namen van God"
- 41-Het gebruik v.islamitische gebedsteksten i.d.christel.liturgie of andere ge-
legenheden
- 42-Abraham in de Koran
- 43-Zending onder de moslims in Nederland (TV-interview)
- 44-Islam en Staat - De Koran en de islamitische ethiek
- 45-Islam en godsdienstveijheid
- 46-Sexualiteit in de Islam - Koranrecitatie in de moskee in Marokko
- 47-"Onze vrouw, de islamitische wetgeving en de samenleving" door Tahar Haddad
(samenvatting door Gerda Versteegden)
- 48-Islam in Indonesië